

Izvorni znanstveni rad
UDK 316.66-055.2 (497.5 Dubrovnik)''17''
930.85(497.5 Dubrovnik)''17''
Primljeno: 15.12.2000.

MIZOGINIJA I HRVATSKI PISCI 18. STOLJEĆA U DUBROVNIKU

SLAVICA STOJAN

SAŽETAK: Svjesne da se više ne potvrđuju samo senzibilnošću, već i fizičkim i radnim sposobnostima, ne ostavljajući da se ovladava njihovim djelovanjem i njihovom sviješću, žene su dolazile u sukob sa starom ideologijom o odvojenim sferama, izazivajući povremene mizoginske provale, koje su se na osobit način očitovale u društvenom i kulturnom životu Dubrovnika krajem 17. i tijekom 18. stoljeća.

Mizoginija je tradirana u hrvatskoj kulturi, pa tako i u onom njezinom dijelu koji se razvijao u Dubrovniku, sve od srednjeg vijeka, renesanse, preko baroka do racionalizma i predromantizma krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Procesi protiv vještica (u Dubrovniku ih /Konavle, Šumet/ nalazimo i tijekom 18. stoljeća) najbolji su primjer koliko je mizoginska tradicija urasla u hrvatsku narodnu kulturu. Opasnost vjerovanja ženama uvijek iznova potvrđivali su prototipovi nevjernica kao što je Eva, Dalila ili Potifarova žena. Stoga, ne samo da je ženama kroz povijest data pasivna i neravnopravna uloga, već ih se tretira kao nevjernice, pohotnice, tvrdoglave žene i svadljivice, znatiželjnice, brbljavice i rasipnice, govori se o njima s prezirom, uspoređuje ih se sa životinjama, tjera ih se da šute.¹ Žena se u seoskom

¹ Maja Bošković-Stulli, »O mizoginim pričama.«, u: *O usmenoj tradiciji i životu*. Zagreb: Konzor 1999: 25-47.

društvu definira svojom ulogom u obitelji, jer jedino tu ona nalazi prostor za svoju aktivnost i smisao svoga života - *Cinderella complex*.² U Dubrovniku, posebno u tijekovima gradskog života, srećemo žene u ulogama i relacijama izvan obiteljskog života. Njihov svijet, u prepletu intime i uloga koje su primale i razvijale u toj sredini, očitovao se i izvirao iz nezaštićenog društvenog položaja. Ipak ga kontinuirano prati nastojanje da realiziraju svoju materijalnu i moralnu nezavisnost. Posljedice toga bile su da su neki ženski poslovi izrugivani kao nečasni (babice), neki su bili podložni represijama (prilikom neuspjeha u liječenju), a svaki je javni posao (trš/ž/nice - pekarice i prodavačice kruha, "tovjernare", prodavačice ulja, leda, zeleni, koraljarice, pralje na javnim fontanama, brodarice itd.) ženu dovodio u situaciju da bude prozvana kao ona koja se zapravo, uz taj posao dopunski bavi još prodajom vlastita tijela, ili je pak smatrana svodiljom (rofijana). Zarađivanje za život nužno je vodilo suprotstavljanjima standardu o ženskoj kreposti. Najnižeg ugleda među zaposlenim ženama bile su sluškinje (mnoge od njih nisu imale priliku izabrati taj posao, već su ih na to jednostavno prisilili gospodari njihovih očeva kmetova), kojima je, kako se općenito smatralo, nemoral bio u opisu radnog mjesta, iako nitko ne dvoji u težak i često puta mučan posao koji su obavljale.³

Za razliku od sredina s naglašenom patrijarhalnom plemenskom kulturom, u kojima je, zbog ukorištenih predrasuda i diskriminacije žena, mizoginija imala trajno i čvrsto uporište, snažan oblik ženomrstva, koji je očito proizlazio izravno iz tijekova dnevnog života u Dubrovniku, producirala je jedna urbana visoko civilizirana sredina. Znakovito je da se ženomrstvo kao opća pojava, kao trend, javlja u kulturnom središtu u kojem je ženska ljepota bila trajna umjetnička inspiracija, pa se čini na prvi pogled kao da pojačani napadi na žene tijekom 18. stoljeća izražavaju prije svega reakciju protiv renesansne kavalirske idealizacije ljubavi prema ženi. Činjenice, međutim, govore da uzrok mizoginskim provalama nije samo u seksualnoj averziji i zasićenoj senzualnosti.

² Ute Karlavaris-Bremer, »Identitet žena u bajkama - Pepeljuga i princeza.«, u: *Simboli identiteta. Studije, eseji, građa*. Zagreb: ur. Dunja Rihtman Auguštin, Hrvatsko etnološko društvo, 1991: 90-95.

³ U komediji *Venere i Adon* Marina Držića, Vlade savjetuje Vukodlaka i Grubišu:

Ohaj ve, sinko moj, graćcke godišnice
voditi na stan svoj hude puštenice
Ja ti ću u selu djevojku isprosit...

Nakon reformi zaokupljenih moralom (1650-1800) koje su, istina, više zahvatile educiranu manjinu, revolucionarne promjene u Europi, poglavito u drugom dijelu 18. stoljeća, unose promjerne i u kulturu običnog naroda.⁴ Osamnaesto stoljeće počelo je razvijati afirmaciju jednakovrijednosti muškaraca i žena kao prepoznatljivu vrijednost civiliziranog društva. Obrazovana žena teži mnogostrukoj cjelovitosti života, a o udaji razmišlja kao o prirodnom zadatku. Socijaliziraju se i pučanke, krećući se i sudjelujući u uličnom životu različitim oblicima rada i dajući tako vlastiti doprinos stvaranju nove srednje klase, čime su dolazile u sukob sa starom ideologijom o odvojenim sferama, koja je određivala ženama da se povuku u kućnu isključenost kako bi bile poštovane. Mnoge su žene vodile poslove zajedno sa svojim muževima, što je zasigurno pripomagalo respektabilnosti drugih poslovnih žena u gradu koje su svoj posao samostalno vodile, najčešće kao udovice. Osamnaesto stoljeće i u Dubrovniku donosi svijest o tome da se ne smije zanemarivati naobrazba žena, ne samo zato da bi kao buduće majke bile i educirane vjerovjesnice svome potomstvu, već je naobražena žena jednostavno postajala potreba društva i države u novim povijesnim uvjetima. Krajem 18. stoljeća i žene iz nižih društvenih slojeva počele su stjecati redovnu naobrazbu, a stanoviti broj onih iz plemićkih i boljih građanskih obitelji, koje su prva obrazovna saznanja stjecale uz svoju stariju braću, školovala su se i u inozemstvu. Žena je, naime, morala odgovoriti dužnostima koje je država u novim povijesnim uvjetima stavljala pred nju. Obrazovanu Dubrovkinju zanimali su i domovinski interesi, ostvarivale su dignitet i moć ne samo unutar vlastite obitelji, već su često bile posrednice (preko svojih muževa i braće) i u poslovima šireg značaja. Žena je postajala svjesna uloge po kojoj se više nije od nje iskalo da ispunja svojom ljepotom viteški feudalni svijet i da ne samo svojom senzibilnošću, već i fizičkim i radnim sposobnostima podiže novu generaciju ljudi potrebnih domovini, te na taj način izvrši fundamentalnu zadaću vlastite službe domovini, ne samo kao žene i majke, već i hraniteljice, a da pritom nitko ne ovladava njezinim djelovanjem i njezinom sviješću. Fizički odgoj odnosio se na svu djecu, moralni odgoj poglavito na kćeri, koje su dulje bile podvrgnute majčinom utjecaju, uključujući praksu higijenskih normi, liječenje dječjih bolesti itd. U tu svrhu u 18. stoljeću naobražene Dubrovkinje, uz djela vjerskog karaktera, čitaju svjetovnu literaturu u prijevodu, ali i na originalnom jeziku. Razumiju latin-

⁴ Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe*. London: Temple Smith 1978: 234.

ski, čak se i dopisuju na latinskom jeziku. Stvaraju originalna književna djela. Prevode s talijanskog jezika. Bave se politikom. Zanima ih znanost, matematika primjerice. U Dubrovniku se raspačava i čita znanstveni časopis *Giornale nuovo enciclopedico* iz Vincenze. Oko tog posla angažirane su gospode. O njima s poštovanjem i divljenjem govori i sama urednica spomenutog časopisa Elisabeta Caminer Turra (1779-1812).⁵ Druže se i dopisuju s intelektualcima izvan dubrovačkog kulturnog kruga, pa čak i s talijanske strane Jadrana. Zanima ih politika, posebice europske prilike u predvečerje napoleonskih ratova. Okrenute su prema novim modnim trendovima koji dolaze iz francuskih salona. Povodeći se za njima, uzimaju satove pjevanja i sviranja, plešu, što skandalizira domaće tradicionaliste za koje to nije ništa drugo do li "učenje gizdi po frančezijem zakonima". Stječući i na taj način duh samosvijesti i dostojanstvo osobe, Dubrovkinje nisu potirale naslijeđenu krotku predanost vjeri. Dokazuje to njihova literarna aktivnost koja je sva ispunjena vjerskim motivima.⁶ Ipak, novi kulturni i znanstveni interesi, te individualno iskustvo sazdano na univerzalnoj humanističkoj mjeri, omekšavali su tradicionalne norme ženskog ponašanja. Iako stranci opažaju da se žene u Dubrovniku više ustežu nego drugdje u Europi, i da razuzdanost ovdje nije postala modom, Dubrovkinje ne žive više onako povučeno, zauzete kućnim poslovima. Sramežljivost je i u njih postajala dio društvene konvencionalnosti i više bila umjetna nego instinktivna.⁷ Neka-dašnja ograničenja u pogledu izlazaka žena bila su mnogo manja, a djevojke su se pojavljivale na prozorima, što se nekad ni slučajno nije smjelo dogoditi.⁸ Život naobražene žene 18. stoljeća obilježavaju saloni, ljubav, ljepota i moda, jednom riječju, svjetovnost koju ženomrsci nazivaju bolešću

⁵ Slavica Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku 1996.

⁶ Slavica Stojan, *Anica Bošković*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku 1999.

⁷ S. Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*: 16.

⁸ U komediji *Mada* (»Mada.« *Komedije VII. i VIII. stoljeća*. Priredio Marko Fotez u Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 20. Zagreb: Matica hrvatska - Zora 1967: 153-184), otac Gabro i kći Mada razgovaraju o stajanju uz prozor: Gabro: "...funjestra je veliko perikulo; na njoj stojeći u veliko se zlo može upasti. A ko pogibio ljubi, u njoj će poginuti." Mada odgovara ocu: "Ja tezi-jeh perikula na nahodim ni mogu poznati nego samo jednu tvoju opstinacion. Prosti ćaćko, er ti ovo ovako izgovorjeh i kojom me si doveo na siću: Molim te, ćaće, nemoj biti toliko nemio na meni! Tvoja sam kći, oblegana sam te slušati, ma nemoj ni ti mene prem držati u sužanstvu!"

stoljeća.⁹ Promjene su postajale očite čak i u ponašanju priprostih sluškinja, koje pokušavaju što bolje iskoristiti svoju poziciju u kući.¹⁰ I žene iz puka i seoske žene, premda neuke, osjećale su povoljnije prilike, pa ustaju protiv nepravde prijavljujući u velikom broju, primjerice, neharnе vjerenike koji su jednostrano prekinuli vjeridbeni ugovor i ostavili ih, vrlo često i u trudnoći, osramoćene, premda za ovakve tužbe nisu bile poduprte Statutom Republike. Uočivši svu pogubnost pridržavanja ženidbenog pravila prema načelu statusne jednakovrijednosti, koji je malu društvenu zajednicu poput Dubrovnika izjedao demografski i vodio u dekadenciju, žene su spravne na otpor prema obvezi koja se neslužbeno zvala *korta supra korti* (vrata nasuprot vratima, što je značilo jednakovrijedan obiteljski ugled), a posve je isključivala strance i onemogućavala čak brakove unutar plemićkog kruga u kojem je postojala znatna razlika između starijih i novijih plemića (prije i poslije potresa). Primjerice, plemkinja Marija Giorgi Bona (1754-1833) daje svoju mlađu kćer francuskom časniku, neplemiću i strancu, poštujući kćerin izbor zasnovan na ljubavi, pa dolazi u sukob i s vlastitim sinovima, čemu se hrabro opire. O ženama koje se udaju za strance, prezrene od domaće sredine, a kasnije hrabro podnose udarce sudbine, pišu sredinom 19. stoljeća dubrovački pisci O. Pucić i A. P. Kazali. Takva se žena nije uklapala u topos bespomoćne žene, odane vjeri, slijepo podložne mužu i strogim moralnim obvezama. Njezino ponašanje i djelovanje zacijelo nije pokrivalo dubrovačku tradicionalnu predodžbu o idealnoj ženi. Kakva je to žena imala biti:

Kotruljevićeva definicija idealne žene, formulirana još u 15. stoljeću, slijedi ovako: Ona mora biti lijepa, razborita, postojana, ozbiljna, mila, marljiva, blaga, čedna, milosrdna, pobožna, religiozna, velikodušna, uzdržljiva, darežljiva, radišna, umjerena u jelu i piću, trijezna, oštroomna i uvijek zaposlena. Marin Držić bio je uvjeren da žene “polakšu” pamet od muškaraca imaju. Humanist, filozof Nikola Gozze u žene je iskao ljepotu, čestitost, pobožnost i stidljivost, ali nijedno od toga nije smjelo izostati iz te idealne

⁹ Fiamma Lussana, »Misoginia e adulazione: ambiguità dell' immagine femminile nel secolo dei lumi.« *Studi storici* 25 (1984): 550. (Parafrazira se studija E & J de Goncourt, *La donna nel Settecento*. Milano: Feltrinelli 1980.)

¹⁰ »Mada.«: 160. “Kako ti sada ove godišnice nejmaju u šaci za moć kupit ali tkanicu ali košulju ali cendalinu ali crevlje, zaisto ti ne sarofija se! A imaju i razlog, zašto svaki trud ište platu.”

predodžbe.¹¹ Ponajviše mu je smetala brbljavost te navodno ženska sklonost prevrtljivosti i nestalnosti mišljenja, nadovezujući se pritom na Seneku. Ivan Gundulić definira ženu kao upropastiteljicu ljudske duše, kao demonsko biće koje niskim porivima navodi razmetnog sina na zla ovoga svijeta.¹² Žena u baroknog pisca Junija Palmotića, koja je zla, pokvarena i lažljiva, a njezina ljepota isprazna, opasna, koja budi na zlo - trebala bi biti blage ćudi, koja sluša muževe savjete, da mu bude nagrada za život ispunjen radom, utjeha i pomoć.¹³

Huda žena kad na sviti
 sasma ti se kaže mila,
 ili te je prevarila,
 il te ima prevariti.

Osjećajući da je početkom 18. stoljeća znatno olabavila obiteljska i društvena stega kojoj su generacijama bile izložene pripadnice slabijeg spola, književnici i propovjednici i drugi pripadnici konzervativnog mišljenja bili su potaknuti da ustanu protiv slobodoumnosti ženske. Žensku emancipaciju smatrali su uzrokom svih nevolja koje su se u drugoj polovici 18. stoljeća gomilale nad gradom, pa u to vrijeme u Dubrovniku dolazi do provala mizoginskih osjećaja i netrpeljivosti prema ženama, osobito prema onima koje su ojačale svoju ulogu znanjem. Ovako tu misao izražava Andrija Đanpjera Pauli (1697-1783), predstavnik novijeg plemstva u Dubrovniku, čija je obitelj izumrla već u njegovoj generaciji.

¹¹ Nikola Gučetić, *Upravljanje obitelji*. (Prevela Maja Zaninović). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji - Studia Croatica 1998.

¹² Jakov Armolušić, *Slava ženska i protivni odgovor Jakova Armolušića Šibenčanina Cvitu šestomu*. (Priredili Dunja Fališevac i Stjepan Damjanović). Šibenik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić" (Prvo izdanje: Padova 1643.): 94.

¹³ »Junije Palmotić.«, u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. (ur. Rafo Bogišić). Zagreb: Matica hrvatska - Zora 1965: 231-250.

Prema novom ispraznosti Dubrovnika¹⁴

Dubrovniče, ah! nekada
Lijepi izgledu svijetu svemu,
Rasplačem se gorko sada
U načinu sadanjemu.
 Ginu u tebi sve kreposti,
 Svaka izvrsnos, vajmeh! gine,
 A kraljuju ispraznosti
 I u napravah sve taštine.
Dikle tvoje sred slobode
Ne u kućam, ko prije skrovne,
U tancanju dni provode
Štiju ljuvene liste otrovne.
 Sve ovo prijeti po načinu
 Svrhu i poraz Dubrovniku,
 Ki već neima u istinu
 Od prijašnjega grada sliku.¹⁵

Paulijevom proskribiranju žena kao uzročnica svega zla koje pogada Dubrovnik pridružila se i jedna žena - Anica Bošković (1714-1802), sestra znanstvenika Ruđera, opažajući da emancipacija žena nije ograničena pojava, već trajan i nezaustavljiv proces čije posljedice nije bilo moguće nazrijeti i koji je zbog toga i nju plašio.

Kad je ovo reko tada
Što bi na to reko sada?

¹⁴ Ovu sam Paulijevu pjesmu objavila prvi put u časopisu *Dubrovački horizonti* 39 (1999): 48, prema rukopisu iz privatne zbirke *Dvanaest dubrovačkih pjesnika* Ive Dubravčića, Delft, Nizozemska, rkp. 7, str. 561-577.

¹⁵ Na ove je Paulijeve stihove Anica Bošković, kako je istaknuo prepisivač, dodala svoj stih, pun rezignacije:

Kad je on reko ovo tada
Da što izreko ne bi sada.

Dubrovnik, dakako, nije u tome ni izuzetak ni usamljeni slučaj. Popuštanje patrijarhalne stege i nezavisnija uloge žene doveli su i u Britaniji u doba restauracije do promjene odnosa prema ženama; snažno izražavanje gnušanja prema ženama i odbijanje svega što je žensko.¹⁶ Knjiga *A History of the Lives and Intrigues of a Lewd Women* (London: Printed for C. Hitch and L. Haws 1762.) mogla bi služiti kao priručnik za ženomrsce, jer analitički ulazi u sva područja ženina djelovanja, pa čak i u tijek njihovih misli, nalazeći u svakoj pojedinosti temelj grešnosti, poroka i iskonskog zla, te zaključujući o prirodnoj manjkavosti žena (original defection), budući da su sve kontaminirane grijehom pramajke Eve. U žene dominira tjelesnost, za razliku od muškarca kojim ravna duh, pa je stoga potreban stalan nadzor nad njezinim mislima i ponašanjem. Rukopis sličnog karaktera, potpisan rukom *Del Pacioso Accademico Rozzo*, nastao po svoj prilici u Dubrovniku krajem 18. stoljeća, raspravlja na temu *Sulla imperfettibilità femminile*.¹⁷ Ženama se predbacuje neznanje, afektacija, neskromnost, za što smatra odgovornima njih same, dakle muškarce, potom žensku nemarnost i odsutnost dobrog odgoja. "Nakon što u malo vremena izgube cvijet ljepote i mladosti - ističe ovaj žestoki kritičar žena - ne preostaje im ništa zbog čega bi bile vrijedne našeg štovanja."¹⁸ *The Journal of a Modern Lady* (1729) Jonathana Swifta (1667-1745) pravi je primjer, u kojem je ovaj irski svećenik i satiričar engleskog društva žestoko obradio omiljenu suvremenu temu - ženomrstvo. On se bavi ženskom iracionalnom trivialnošću, njihovim obezvređivanjem muževa i stvari, privrženosti smiješnoj i glupoj modi, gubljenjem vremena u besadržajnoj taštini - što je sve sadržavao *Dnevnik jedne dame*.¹⁹

U Italiji se u to vrijeme javlja u literaturi slika demonske žene, glavne asocijacije grijeha, koji je ponajprije sadržan u luksuzu. Luksuz i žena ista je misao u katoličkih moralista. Filozof i ekonomist Antonio Genovesi (1713-1769) pisao je da je žena pratilja a ne sluškinja, pa stoga prirodno mora biti pod muževom paskom, jer njezina je duša puno slabija od muževljeve. Prirodnu različitost i različitu društvenu ulogu žena podržavao je i profesor

¹⁶ Katharine M. Rogers, *The Troublesome Helpmate: A History of Misogyny in Literature*. Seattle and London: University of Washington Press 1966: 160- 189.

¹⁷ Del Pazio Accademico Rozzo, *Sulla imperfettibilità femminile*, rkp. 1587, Arhiv Male braće u Dubrovniku.

¹⁸ "...sparito il rapido fiore della seduttrice Bellezza e Gioventù, nulla resta di capitale per assicurarsi la nostra stima."

¹⁹ John Hayward, *Selected prose works of Jonathan Swift*. London: The Cresset Press 1949.

prava Gaetano Filangieri (1752-1788). Smatrao je da za ulogu poslušne i prilagodljive supruge, koju su joj priroda i društvo dodijelili, žena nije imala potrebu za školovanjem. Ipak, školovanje žene tumačilo se kao sprečavanje ženine grešnosti, što se moglo reflektirati na općem ponašanju, jer je ono ovisilo o načinu života žena. Djevojke se moraju obrazovati da bi bile dobre majke obitelji i odlične odgajateljice muškaraca. Supruga s vrlinama i nježna majka, to su termini prilično česti krajem 18. st. kad je riječ o ženama. Šutnja se smatrala velikom vrlinom žena. U tom smislu navodile su se riječi sv. Pavla ("... žene neka na sastancima šute. Njima se ne dopušta govoriti, već neka se pokoravaju kako im zakon propisuje. Ako žele što naučiti, neka pitaju svoje muževe, jer ne dolikuje ženi da govori na sastanku." Posl. Korinćanima I, 34-36). Na te riječi nadovezuju se one Sofoklove: "Šutnja je ukras žene". Tišina ostaje glavna vrлина žene kao što to pokazuje feminilna metafora slobode: talijanski povjesničar iz Piemonta Carlo Botta (1766-1837) pisao je "sloboda nipošto nije žena brbljava i tašta nego žena dostojanstvena i časna. Ona se suzdržava u tišini, zadovoljna da može mirno gledati svoju djecu..."²⁰

Ideja o jednakosti spolova (*De l'égalité des deux sexes* Poullaina de la Barre, objavljeno u Francuskoj 1673) u 18. stoljeću, koje je dvosmisleno nazvano "stoljećem žena", prema kojoj prirodna i biološka različitost ne uključuje intelektualnu i kulturnu razliku između muškarca i žene, donosi nove modele edukacije žene. Tzv. "literatura za gospođe" uključivala je izdanja poput F. Algarottijeva *Newtonianismo per le dame o Dialoghi sopra l'ottica newtoniana* iz 1737; E. G. Melani, *Il libro delle donne*. Venezia 1757; G. F. Periconi, *Teologia per le donne*. Padova 1780; G. Compagnoni, *Chimica per le donne*. Venezia 1792. etc.²¹ Braća Goncourt poznati ženomrsci, objavili su u svom časopisu *Journal* 1862. godine publikaciju koja govori o ženi 18. stoljeća, za koju kažu da je nevjerna, dvolična i nesposobna za ikakav sud, koja se bori s vječnom dosadom i melankolijom, definiravši je na koncu kao "zlu životinju". Usporedba žene sa životinjom bila je omiljena mizoginska sintagma, jer se općenito smatralo da je žena sklonija tome da živi "poput životinja u požudi svoje puti", prepustivši se nesputanoj izopačenosti svojih

²⁰ Anna Maria Rao, »Il sapere velato. L'educazione delle donne nel dibattito italiano di fine settecento.« u: *Misoginia: La donna vista e malvista nella cultura occidentale*. (a cura di Andrea Milano). Roma: Edizione Dehoniane 1992: 243-310.

²¹ F. Lussana, »Misoginia e adulazione: ambiguità dell'immagine femminile nel secolo dei lumi.«: 547-558.

nagona, odavajući se bludu i preljubu.²²

Jedan njihov mnogo stariji sunarodnjak, koji se nalazio sredinom 18. stoljeća u političkoj misiji u Dubrovniku, francuski poslanik Le Maire, zapisao je o Dubrovkinjama svoga vremena kako su, bez obzira na činjenicu što se odstupilo od negdašnje strogosti, još uvijek sputane “smiješnim ograničenjima” i u “vječnim okovima” poput “najglupljih životinja”, ali one prirođenom draži i finoćom nadoknađuju propušteno u naobrazbi.²³

Tradicionalni pristup odgoju ženskog djeteta bilo je učenje poniznosti u tišini. Brbljavošću i dugim jezikom tumačio se svaki čin izražavanja osobnosti kad je posrijedi bila žena. Pjerko Sorgo Cerva (1749-1828) u tom pogledu nije baš obziran ni prema ženi svoga prijatelja Miha Ivića, kojemu je u povodu Martinja uputio kolendu, a nju ošinio britkim riječima:²⁴

Gosparu Miho susjede
Na tve nas primi posjede.
Gospodi tvojoj zabrani
Jezikom da nas ne rani;
Er ima gusta trusiti,
Na družbu moju zloriti:
Nećemo trpjet prikore,
Ni slane zaisto govore.
Raskošne niti sred Rijeke
Slušati veće zloreke:
Zna da smo bližnji susjedi,
Nek lijepo s nami besjedi.

Antun Kaznačić (1787-1878) ne ustručava se ženin prosvjed usporediti s lajanjem psa.²⁵ Usto joj zamjera (nazivajući je kućnim vragom) da je, težeći

²² N. Gučetić, *Upravljanje obitelji*: 109.

²³ André Alexandre le Maire, »O Dubrovniku i Dubrovčanima godine 1764.« (preveo Zdravko Šundrica) *Dubrovnik* 6 (1974): 9-65.

²⁴ Pjerko Sorgo Cerva, *Gosparu Mihi Iviću u Rijeci kolenda* R 5320, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (NSK).

²⁵ Antun Kaznačić, *Pjesme razlike*. Dubrovnik: D. Pretner 1879.

za što lagodnijim životom, zapustila stare običaje, pa i one koji se tiču velikog kršćanskog blagdana - Božića:

...Al popjevke što će nama
Medj sadašnjem gospodjama
Koe za Božić malo haju
Nit badnjaka doma imaju.
Već ne misle one o tomu
O napredku neg o svomu
Ter na staru ne bi htjele
Da se predu ni kudjelje.
Njim je Božić kad vrh glave
Lopižicu kakvu stave,
Kad mantilju steći mogu
Samo tada hvale Bogu.
Muž se tuži, muž proklinje
Da napredkom kuća gine,
Ona za to ni ne haje
Neg na njega ko pas laje...

Osuđivane su tzv. potrebe za "suvišnjem stvarima", učestalost glazbenih i kazališnih priredbi i plesova, nazivajući to "mekoputnim" načinima koji razmlitaviše mladež i žene i "gospođama dadoše premoć". Osobito je s negodovanjem gledano na popularnost kazališnih predstava, što je pribrajano ženama kao tipično ženski grijeh, kao i sudjelovanje u karnevalskom veselju.²⁶ Na modne afektacije žena, razne odjevne tričavosti obara se i najpoznatiji hrvatski latinski satiričar Junije Resti (Rastić) (1755-1814).²⁷ Za većinu osamnaeststoljetnih pisaca ženina uporaba sredstava za uljepšavanje bila je slabost zbog koje su morale biti opomenute ili blago ismijane, za što su osobito skrbili propovjednici. Protiv ukrašavanja i uljepšavanja žena

²⁶ S. Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*: 14.

²⁷ Miljenko Foretić, »U procijepu prodora novih ideja i realiteta dubrovačke zbilje.« *Dubrovnik* 5 (1995): 116.

grmjelo s oltara dubrovačkih crkava, a poglavito s isusovačkih propovjedaonica. "Ti Gospo, koliko imaš navezenijeh carigradskih maramica, koliko svilenijeh dolamica? Imam ih, hvala Bogu, puno! Dosta ti ih je za ukazat se po tvom biću urešena i polovica; Metni dake sve ostalo na gomilu. Imaš zlata i bisera, srebra i uresa što ti nije tako potrebito; sve ovo metni u smetlište..."²⁸ Njegove poruke vezane s ženskom uporabom sredstava za uljepšavanje ipak su samo blaga opomena u usporedbi sa stavom Jonathana Swifta, koji je osobito osjetljiv na mirise povezane sa ženinim tijelom, pa je žena za njega, unatoč uljepšavanju, "kosmata, prljava, smrdljiva životinja suhe naborane kože". (*The Journal of a Modern lady* 1729, str. 69). Bernard Zuzzori (Zuzorić) (1683-1762) ozbiljno je sumnjičio način na koji su žene trošile vrijeme: "Zašto duše pravovjerne srcem na zemlju prignutijem svjetovne taštine obljubiste; a varate same sebe više dobara koja ne ginu? Hranite pomnjivo i zatvorate sve što imate u vašem stanu svjetovnoga blaga, za sve da je i zaliha i da ga imate usilovani pod silu od smrti ostaviti; da kako paka razmećete tako lasno vrijeme, blago vele veće, po komu načinom podobnijem istraćenu mogli biste prikupiti krune lijepe i nedospjetne... Tri četir ure svaki večer u ispraznosti po posjedijeh, na igri do ponoća, u razgovorih nekorisnijeh, u snu dugu, u šetanju zaludnomu prohode nam dni i ljeta izgubljena..."²⁹

Majkama je spočitavano da su loš uzor svojim nedoraslim kćerima i sluškinjama: "Ovaka je krivina jedne matere - govorio je Della Bella - koja prem da dobro znade da njoj su priporučene od Ovega Gospodina nje kćeri neka ih uči bogoljubnost, čistoću, posluš i ostale kreposti koje su pristojne krstjanskim djevojkam- sa svijem tijem ili nemareći ili zaboravljena od šta je dužna, obikne ih svojim izgledom živjeti naopako. Kako se ima vladati kći gdi vidi da mati ne haje znati s kim i kako se razgovara, pače pušta da vidi i da je videna, da se igra, da ima prijateljstva, da prima darove". Della Bella oštro osuđuje ovakve majčinske propuste: "Htio bi da vi sudite ima li se taka mati zvati majka ili ubojica svoje djece". Gospođama drži teškim grijehom moralne propuste njihovih služavki, obično djevojaka sa sela. Jer gospođa mora misliti na spas duša onih koje su njoj od Gospodina Boga preporučene,

²⁸ (Bernard Zuzzori), *Besiede duhovne otca Bernarda Zuzzori Dubrovčanina družbe Jesuove, recsene prid skupstcinom Dobre Smerti u Carkvi S. Ignacia u Dubrovniku*. Ragusa: Andria Trevisan 1793.

²⁹ (Bernard Zuzzori), *Besiede duhovne otca Bernarda Zuzzori Dubrovčanina družbe Jesuove, recsene prid skupstcinom Dobre Smerti u Carkvi S. Ignacia u Dubrovniku*.

a ne “da kao neke samo brine o tome je li se sluškinja vratila kasno a da nije opravila običajne posle, ne razbijajući glavu mišlju da možda ta djevojka upravo vrat lomi...”³⁰

Franco Ghettaldi Kruhoradić (1650-1719) bio je pedesetgodišnjak na osvit 18. stoljeća. U to vrijeme počinje intenzivno pisati i stihove na hrvatskom jeziku, kako navodi Nada Beritić.³¹ Pjesnički sastavi Ghetaldićeve uistinu su raznolika sadržaja, ali našu pažnju privlače oni koje je posvetio ženidbi i općenito odnosu muža i žene. Mnoštvo je stihova poput “ubojitih strijela” uperio prema ženama, koje je smatrao uzrokom svih nevolja u braku. Franco se oženio prilično kasno, početkom 1689., ili nešto ranije. Žena mu se, kao i majka iz obitelji Lukarević, zvala Ore, a bila je dvostruko mlađa od njega. Ona je 1690. godine rodila kćer, koja je također dobila ime Ore. Francova mlada žena čini se da je neposredno prije udaje, a možda i po udaji, bila upletena u skandaloznu ljubavnu avanturu s mladim Židovom Samuelom Coenom. Zbog toga je protiv mladića otvoren politički proces i on je 26. rujna 1689. protjeran iz Dubrovnika. Na putu za Carigrad je umro. Gorčinu prevarenog muža Franco Ghettaldi pretočio je u mizogine stihove u kojima je žena oslikana kao najteža pokora i uzročnik svih zala.

Tko hoće s ženom spat, spravi jaki tobolac,
 Za gladan pak ne zjat i lomit svoj kolac...
 Čovjeku bog s nebi ljepši dar ne poda,
 Neg li je pod nebi njegova sloboda,
 Žena ka donosi, bježi s time hrlo,
 A mužu donosi verige na grlo;

Mladiće Franco Ghettaldi upozorava da dobro promisle prije nego što se odluče na brak:

Promisli, mladiću, ke su ovo nevolje,
 I tvomu sad biću oberi čto’e bolje.

³⁰ (Ardelio Della Bella), *Razgovori i pripovijetanja oca Ardelia Della Bella, Fiorentina*. Mletci 1805.

³¹ Nada Beritić, »Franco Ghetaldi Kruhoradić (1650-1719).« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Fiskovićev zbornik sv. 2) 22* (1980): 346-359.

Promisli najpre, ki ćeš drum trajati,
Zaman se je poslije ponazad kajati.

Iako dvadeset godina mlađa od svog muža, Ore je rano umrla, u svojoj četrdesetoj godini, pa je Frano Ghetaldi kao udovac punih deset godina imao vremena da revidira svoje ženomrstvo.³²

Frano Lalić (1679-1724), kao član Akademije ispraznijeh razradio je u pjesmi *Bestužanstvo* tezu o ženama kao uzročnicama zla i recitirao je na skupu Akademije 1699. godine.³³

U malo pjesama što ih je na hrvatskom jeziku napisao Đuro Matijašević (1670-1728), član iste Akademije, pokazao je također da nije bio privržen ženama. U Dubrovniku je tijekom 1707. godine obavljao službu duhovnika samostana sv. Klare, u kojem su živjele redovnice iz dubrovačkih vlastelinskih obitelji, od kojih su mnoge morale na silu, voljom roditelja prihvatiti isposnički život. Uređujući odnose vanjskog svijeta s redovničkim asketskim životom punim odricanja, Matijaševića su redovnice optužile da pretjeruje u strogosti i on je protjeran iz Grada u koji se više do kraja života nije vratio.³⁴ U očajničkom ali galantnom pismu nadstojnici samostana i njezinim pomoćnicama Matijašević je, napuštajući domovinu, ganutljivim riječima upozorio osvetnice da je sve što je radio činio samo za dobrobit njihovih duša. Zbog čega je Matijašević progonio povjerene mu redovnice svete Klare, možemo tek pretpostaviti, ali zasigurno znamo da propovjednici dubrovačke stolnice, isusovačke i drugih crkava, nisu štedjeli britkost i oštrinu da bi dubrovačke vladike i žene iz puka izveli na pravi put.

Na besplodnu žensku taštinu upozorava Bernard Ricciardi (Brnja Ričardić) (1680-1716), Matijaševićev suvremenik, u pjesmi *Ljepota ženska koliko je tašta*, zaključujući je refleksijom baroknih pjesnika o tome da se sve skončava u malo praha sred groba.³⁵

³² »Pêsan Frana Šimunova Ghetalda.« u: Fran Kurelac, *Runje i pahuljice*. Zagreb: Dragutin Albrecht 1866-68: 108-110.

³³ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska 1961: 289, 305.

³⁴ Mirko Deanović, »Odrzi talijanske akademije "Degli Arcadi" preko Jadrana.« *Rad JAZU* 250 (1935): 107.

³⁵ M. Deanović, »Odrzi talijanske akademije "Degli Arcadi" preko Jadrana.«: 190-191.

Antun Gleđević (1569-1728), značajniji dubrovački pjesnik na prijelazu 17. u 18. stoljeće, član Akademije “od šturaka”, temperamentno je i ustrajno napadao žene i njihov način života, uočavajući njihove strasti i požude, koje je potom beskompromisno i analitički, ali često i s puno zlobe iznosio na vidjelo. Smatrajući žene besramnicama, Gleđević surovo ogoljava svaki oblik ženske osjećajnosti, ne zazirući ni od uvreda, zbog čega je, kako navodi njegov biograf Serafin Crijević, znao češće završiti i u zatvoru. Smeta ga kićenje žena, pogotovo onih koje su već zašle u zreliju dob a rado bi se i udale (*Kaže da se ne pristoji jednoj ženi starijoj radit od ljubavi, Spovijeda zašto je skarestija od bumbaka*). S osobitom žestinom napadao je udovice, držeći da se gizdaju u crnoj odjeći i smišljaju kako da se ponovno udaju, perfidno se predstavljajući posvemašnjom nedužnošću. Kao što je ponovna ženidba muškarca nakon ženine smrti bila poželjna i na to se dobrohotno gledalo u društvenoj sredini, tako se na preudaju udovice gledalo s negodovanjem. Duboko među pukom ukorijenjena mizoginska tradicija progovarala je i u slučajevima muškog udovištva grubošću narodne uzrečice: “Nesretnome kobile krepavaju, a sretnome žene umiru”.³⁶ Uz već nekoliko objavljenih pjesama u kojima se Gleđević okomio na udovice, u jednoj do sada neobjavljenoj pjesmi njegova satirična oštrica usmjerena je prema mladoj udovici Cvijeti koja je imala sreću da se uda za imućnog Iliju Radova Kotla, trgovca i zemljoposjednika s kućom na Konalu, te velikim imanjem i ljetnim stanom, s kmetovima i brojnim sluškinjama u Komolcu u Dubrovačkoj Rijeci.³⁷

*Ženidba Ilije Kotle i Fiore njegove žene*³⁸

Čujte ljudi, čujte žene
 Za popjevat glasom žene,
 Hoću da me čuje more,
 Zemlja, nebo, luzi i gore.

³⁶ Nenad Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku 2000: 62.

³⁷ Antun Gleđević, »Kaže da sad udovice ne oblužuju podpuno korota.« u: *Stari pisci hrvatski*. (Priredio Pero Budmani), sv. 15, Zagreb: JAZU 1886: 354.

³⁸ Ova neobjavljena pjesma Antuna Gleđevića čuva se u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku (ZKD), rkp. 538.

Da svak hvali, da svi slave
 Sreću vrijedne Captislave.
 Captislava, mila moma
 Za ne živjet sama doma,
 I za sama ne izgorjeti,
 K sebi muža obra uzeti.
 Sjede na kraj sve ložnice
 I vrh zjake skući lice,
 Sta misliti tko bi bolje
 Mogo ispunit sve nje volje,
 I čim mnoge u broj skupi,
 Ilija joj na um stupi.³⁹
 Skoči u plam sva s' obrati,
 Pak na svrhu pero uhvati.
 Njemu ljuven lis napisa
 Da je dođe čut izbliza.
 Nju pozdravi junak vrli,
 Na dvore joj ter dohrli.
 Zasjarano od nje lice,
 Uze sliku od jetrice,
 Njega sresti van isteče,
 Posmjehnu se pa mu reče:
 Uzmi od mene što ti je drago
 Darivam ti sve me blago,
 Er, zasve sam ja udova,
 Još ne primih ni cjelova.
 I tako mi tvoje puške
 Jošter ne znam glave muške.
 Uzmi mene, neka take
 Rodim tebi ja junake.

³⁹ Ilija Kotlo stvarna je osoba koja se spominje u dokumentima Povijesnog arhiva u Dubrovniku početkom 18. stoljeća, među ostalim i u jednoj sudskoj parnici s Nikolom Boškovićem, ocem Rudera Boškovića. Usp. Slavica Stojan, *Anica Bošković*: 19. Po svoj prilici bio je imućniji trgovac oko kojega je, kako to Gledević nastoji predočiti, lukava udovica isprela mrežu da bi povoljnom udajom i po drugi put riješila prohtjeve za dobrim imovnim stanjem.

Svijeh neću ki me žude,
U te stavih sve požude.
Mlad se junak na to kori,
Plami užeže i razgori,
Bradu gladi, brk zapreda,
kapu uzmače, kraj nje sjeda.
U lice se nje zapasi
I u način ovi oglasi:
Ah, tako mi polja i gore,
Ljepša jesi, svjetlja od zore,
I tako mi hljeba i soli,
Sama meni ti odoli
Da živeš vik u jadu,
Za moju te hoću radu.
Nu ko ljubav njih doprli,
Jedan drugom vrat zagrli,
I uze je posred zjaka
Djelo vrlo od junaka.
Da si blažen oj, junače,
Ona reče, trudi jače,
Er trudeći bolje od sada
Veće ćemo steć iljada.
Tko se ovoj po dubravi
Glas njegove ču ljubavi,
Jedan ki je zla jezika,
Za počastit njih zavika:
S Mrkanom se eto stara,
Sjedinila jes Bobara.
O poeta glasoviti
Tkoj u vijenac hoćeš sviti
Captislavu i nje hvale,
Ke su odavna počivale,
Svaki razlog žudi i želi
Bez difeta znati je li

Erbo inako svako cvijeće
 U vijenac joj doći neće.
 Tim hvali se na nju dosti
 Kad si laćan, glodat kosti.
 Što ti para, nu mi reci
 Ali u Gradu, ali u Rijeci,
 Da ti tkogod da obrati,
 gdje bi obro počivati?
 Ako moma nije mila,
 Ali od dobra veća je sila,
 Za ke junak prignu grivu,
 A za ostalo ne htje brigu,
 Veleć, malo žena valja
 Ma ono što je zapisala.
 I ja mlados malo marim,
 Samo u dobro da se uvalim.
 A što družu vele samnom,
 Što si, što si učinio,
 Nek ti rečem, signor mio,
 Svak svojijem melje mlinom.

Gledevičeve stihove o ženinoj opsjednutosti muževljevom imovinom kojom može upravljati tek po njegovoj smrti, podupire iskaz *kančiljera* u dubrovačkoj preradbi Molièreova *Nauka od žena / L'école des femmes*: "...ja znam da jedna žena udata sve što dobiva, dobiva za muža, a on je oblegan hranit. Znam da po smrti muževljevoj, za bit gospođa od onega što bude dobila ili na svom trudu ili avancala od intrata, hoće se ili da renuncija *al possedio* od dobara nje muža i učini salvo od prćije ili da jom bude do *nel suo testamento* moći *disponjat degli avanzi fatti durante la sua vedovanza...*".⁴⁰ Za razliku od ovih mišljenja o udovici, *Lukava udovica* Carla Goldonija samosvjesna je dostojanstvena i praktična mlada žena koja, cijeneći stečenu slobodu, detaljno razmatra sve okolnosti novog bračnog ugovora. Iako je na-

⁴⁰ Mirko Deanović, *Dubrovačke preradbe Molièreovih komedija*. Stari pisci hrvatski sv. 36, Zagreb: JAZU 1972: 168.

ziva lukavom, Goldoni ne misli da su udovičine procjene išle na račun njezina poštenja, odnosno, da se nije ogriješila o načela svoje društvene sredine.

Bračno nevjerstvo u dubrovačkih žena nije bila tako česta pojava kao u njihovih muževa, ali se pobožna Lukrecija Bogašinović (1710-1784), očito ponukana nekim poznatim slučajem, odlučila da uz kletvu pošalje stihovanu poruku nevjernici:

Prokleta je svaka od boga
žena, duše ka je nečiste,
i ne ljubi druga svoga,
nego drugih ljubiti ište.

Možda je pobožnoj Bogašinovici u susjedstvo na Pločama (dio Grada ispred istočnog ulaza) doselila koja mlađa žena slobodnog ponašanja, kojoj su u muževnoj odsutnosti noću navraćali mornari i trgovci iz zaleđa, pa je to bio razlog ovako oštro nabrušenim stihovima. Moguće je da bismo do kakva saznanja došli i listajući zapise sudske kancelarije, ištući slučajeve koje je pisar bilježio pod nazivom *pratica scandalosa*. Ne postavljajući ikakvu sumnju u dvostruku krivicu, August Šenoa nazvao je ove odabrane stihove »Nestalnost žene« kad ih je uključio u antologiju *Vienac izabranih pjesama hrvatskih i srbskih*.

Mnogo je dojmljivija u tom smislu i mnogo starija pjesma *Tužba* Marina Burešića iz 16. st., koji ganutim riječima pita svoju dragu zašto ga je prevarila:

...Er je bila ljubav moja
krepka u srcu mom odveće
a ne kako vjera tvoja,
kojom svaki vjetar kreće.
Ah zlo žensko obećanje!
ma prem zločes čovjek oni,
koji u žensku sve ufanje
od ljubavi svoje nasloni.

Što si mogla nać' u njemu,
koje dobro, ka li čuda?
eto vidiš da e' u svemu
vazda ženska pamet luda.⁴¹

Žena je tradicionalno morala biti iskusna u kućnoj medicini. S tim u svezi, u mnogim se narodnim protuženskim pričama javlja opaka baba, zapravo vještica odnosno zla vila koja manipulira ženskim trudnoćama, porodima i abortusima, izlječenjima i smrću djece i odraslih. Kad dubrovački liječnik, pjesnik i prevodilac Đuro Hidža (1752-1833) govori o babicama koje su izučile školu i rade to sada kao društveno priznati zanat, ne čini to sa simpatijom ili izražavanjem priznanja ženskoj pameti i umješnosti, već podrugljivo, izražavajući sumnju kao da je posrijedi neki vražji posao. Podrijetlom Konavljjanin, Đuro Hidža ima na umu brojne procese koji su se do njegova vremena vodili protiv žena koje su vradžbinama znale skriviti smrt odraslih i djece, ali su isto tako poznavanjem ljekovitih svojstava trava i njihovom korisnom uporabom mogle olakšati muke bolesniku i pospiješiti liječenje.

Toliko su domišljate
Da kroz vode i travice
Na čistoću djevtva vrate
Popuzene djevojčice
Umigle bi ko se liči
Uzrokovat i izmete
Da in ne straše božji biči
I svjetovne pravde štete.⁴²

Povezivanje karnalnog s pojavom žene bilo je naglašeno već u starijih pisaca, primjerice Nalješkovića i Držića, i to ne isključivo u funkciji zabave gledatelja. Prvi spominje odsijecanje nosa godišnjicama ako se otkrije nji-

⁴¹ Marin Burešić, »Tužba.« u: *Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracija Mažibradića i Marina Burešića*. Zagreb: Stari pisci hrvatski, 11, JAZU 1880: 238.

⁴² Stanislava Stojan, »Berneska poezija u Dubrovniku na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće.« *Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 31 (1993): 139.

hov intimni odnos s nekim izvan gospodarevih prohtjeva, Držić, govoreći o sluškinjama, koristi augmentativne i pejorativne oblike, uspoređujući ih s kravama (kravina) kojima su zadnjice tako velike da ih jedva vuku. Dakako, time ne misli samo reći kako neprestano nešto prismaču u kuhinji, koja je u dubrovačkim kućama redovito smještena u potkrovlju, gdje se nalazio i kokošinjac, već aludira na to da su bremenite, te da neformalno ozakonjenim slobodama svojih gospodara ulaze iz jedne nezakonite trudnoće u drugu. Neumjestan augmentativ koristi i Ignjat Đurđević nazivajući djevicu djevičina ("babopoljska djevičina" u pjesmi *Suze Marunkove*). Karnalno u svom izričaju koriste mnogi pisci u 18. stoljeću. Evo jedne takve pjesmice Andrije Paulija (1697-1783) pod simboličnim naslovom "Zvončac".

Za veći moj nemir - Gospoju mu lijepu
Tormenta jedan čir - tja doli na repu.

Pejorativom se služi, primjerice, Antun Ferdinand Putica (oko 1759-1832): "Još ne čuh da su rabe godulje (pejorativ za sluškinju godišnjicu) počele na skulu hodit!"⁴³ Pisac se izruguje naobrazbi žena, iako je baš u to vrijeme u Dubrovniku, zaslugom Luka Sorga (Sorkočevića) (1734-1789), kompozitora i diplomata, osnovan *Conservatorio delle educande* za djevojke iz donjeg sloja dubrovačkog društva. Školovanjem žena ruga se i Vlaho Stulli (1768-1848), napominjući da bi se prostakuši Kati Sukurici "htjelo da otvori djevojčicama skulu". Muž je Luko pak, prezirno pita: "Kad si ti legala oli pisala, da znaš što je knjiga? Mazgo erćijanska, ne prucaj se toliko, pleti jedna te bječve, i ne prti se u što ne razumiješ: ne valjaš za drugoga vraga neg za labarit i psovati." U Putice je, uz agresivnu mržnju prema ženama, prisutno i brakomrstvo. U njegovoj nikad objavljenoj farsii *Pir od djece ili pir Sima Bazzate* svi se vesele kad mlada pretučena nevjesta zauvijek napusti mladoženjinu kuću. Nikola Gučetić nalazio je u 16. st. opravdanje u odbijanju braka dubrovačkih mladića, odnosno produljivanju mladičkoga statusa do poznih godina. Smatrao je, naime, da se boje se "da ne dobiju neku ženu sramotnu i nastranu ili nezalicu, kakvih ima mnogo, pa je stoga bolje živjeti sam u kući."⁴⁴

⁴³ Antun Ferdinand Putica, *Pir od djece ili Pir Sima Bazzate*. R 3267, (NSK).

⁴⁴ N. Gučetić, *Upravljanje obitelji*: 109.

Kao u stvarnosti, tako se žene i u literaturi vrijeđaju pogrđnim, često vulgarnim riječima: magarico, popišanice, zasranice, potezanice i sl.,⁴⁵ sve do najuvredljivijih, teških izraza poput "kurva raskidena", "birbaco buzarada", "usmrđena karonjo", "labaro da novanta nove caratti", "kenjo raskrečena"⁴⁶ itd. Dakako, ove su se prostačke atribucije odnosile na žene iz puka. Nekritičnih ili pak prekritičnih napada nisu, međutim, bile oproštene ni one plemenita roda. Prikazujući potanko svaku od vlastelinki, svojih suvremenica, u tajnom izvješću austrijskoj policiju, gluhi fratar Inocenc Čulić (1780-1852) ne šteti negativne kvalifikacije, poglavito naglasivši njihovu prepotenciju, taštinu i oholost. On pronalazi i framasonke među dubrovačkim plemkinjama, predbacuje im nemoralnost i želju za pojavljivanjem u javnosti.⁴⁷ U većine plemenitih Dubrovkinja ističe ružnoću tjelesne građe i općenito njihova izgleda. O izrazito ružnim vlastelinkama govori i već spominjani Le Maire, koji naglašava razliku između njih i njihovih sluškinja, koje su dražesne i lijepe. Istu je razliku primijetio još jedan predstavnik francuske vlade u Dubrovniku, diplomat i pjesnik Marc Bruère Desrivaux (vjerojatno 1765-1823), poznatiji kao hrvatski pjesnik Marko Bruerević krajem 18. i početkom 19. stoljeća. U komediji *Vjera iznenada* govori o njima kao grbavicama, krivonosama, ističe da su ružnih zuba, neuglednih nokata, gruba lica, bezočna pogleda, hrapavih i tvrdih glasova.⁴⁸ Za dubrovačke sluškinje Bruerević je, međutim, pun sućuti, iskrene simpatije i nježnosti.⁴⁹ Kao stranac građanskog statusa (a opisuju ga suvremenici i kao veoma ružnog čovjeka, gotovo nakaznog izgleda), Bru re nije imao nikakve ženidbene izgleda među mladim dubrovačkim plemkinjama dospjelim za udaju, premda su ga za nekoliko veoma utjecajnih plemićkih obitelji spajale tjesne prijateljske veze. Prvi se put oženio za Bosanku skromna roda koju je susreo za konzulskih vremena u Travniku, a po njezinoj smrti za svoju sluškinju podrjjetlom iz Župe dubrovačke.⁵⁰ Ipak, ni Bruère, čije ponašanje nosi obilježja

⁴⁵ N. Gučetić, *Upravljanje obitelji*: 109.

⁴⁶ Vlaho Stulli, »Kate kapuralica.« *Komedije XVII. i XVIII. stoljeća*. (Priredio Marko Fotez), Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 20. Zagreb: Matica hrvatska - Zora 1967: 300-334.

⁴⁷ S. Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*: 24-27.

⁴⁸ Marko Bruerević, »Vjera iznenada.« *Komedije XVII. i XVIII. stoljeća*. (Priredio Marko Fotez), Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 20. Zagreb: Matica hrvatska - Zora 1967: 384-419.

⁴⁹ Marko Bruerević, »Čupe, Spravljenice.« *Zbornik stihova i proza 18. stoljeća*. (Priredio Rafo Bogišić), u Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 19. Zagreb: Matica hrvatska - Zora 1973: 289, 294.

⁵⁰ Slavica Stojan, »Rukopisna ostavština Marka Bruerevića na četiri jezika.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38 (2000): 185-199.

francuske revolucionarne mode, utjecaje jakobinizma i liberalizma, ne može izbjeći mizoginski nastrojeno moralizatorsko konzervativno stajalište po kojem su “žene bespametne, koje po muževljevoj savišnjoj dobroti izobijestitu...”⁵¹

Patološkim ženomrsvom odiše jedna pjesma anonimnog autora, dubrovačkog pjesnika, upućena ženama oko godine 1799 (u vrijeme Konavoske bune, na što upućuju imena koja se javljaju u istoj pjesmi).⁵² Pjesma je bez naslova (drugim rukopisom naknadno je dopisan podnaslov na talijanskom jeziku koji glasi: *Canzonetta nella partenza di due signore nominate N.N., partite di questi lidi i quali avete sporcati*)

Pojte s vragom, u ime Oca
 Ah moj Bože ova hala
 Manigodo ko s konopca
 Na mene se nabandala.
 Ambicion ma prokleta
 Sama htje se Jele stara,
 Da se vidiš žena ušeta
 Konavoskog od brodara.
 Švago, Mujo i Magude
 (pobunjenici konavoske bune, op. a.)
 U gradu vas veće nije
 Vjerujte da mi bude
 Kad promislim ugodnije.
 Nek se i vi ne rugate
 Rodom vašijeh od patruna

⁵¹ M. Bruerević, »Vjera iznenada«: 384-419.

⁵² Pjesma se nalazi u knjižnici rukopisa Male braće u Dubrovniku, br. 777. Pod istom signaturom se nalazi i pjesma Bara Boškovića *Piessan Oza Bara Bosckovichja drusgbe Jesusove, koj pod immenom Radmilla placce smart Drugha svogha Mesctriza u skullah, koga nasivaglie Selenka*. Isti rukopis sadrži još pjesmicu Jaka Natalija *U pohvalu Bara Bettere*, te hrvatski prijevod Anice Bošković jedne pjesmice Rudera Boškovića na talijanskom jeziku.

Od žene ga di je uzgledate
Okrunjena ko pauna.

Ja ću marčat priko žala
U kontenju od gverjera
Ova će se plašit hala
Svom galenu s mog pendera.

Svom galenu kij joh meni
Prodade jom sasma skupe
Još ne bismo oženjeni
Pjadere plodne od Župe.

Dakle ne me lakomosti
Hotijahu, neg me brige
Nek mi zato svak oprosti
Da ja idem bez kacige.

Cijenim teške moje ruge
Prikrile bi *penachjere*
Ah, ovo su braćo tuge
Vražja ženo, ... pasje vjere.

A pak da si što valjana
Da si bokun od markeza,
Manja bi mi bila abana,
Čestitiji bi bio od kneza.

Iz lončića ti si bijela
Kad se iščeraš ti rumena
Da mi paraš draga jela,
Čekovica priobražena.

Neimaš zuba vragutoga
Ispali su od katara,
Oh, sotono petonoga,
I još ne veliš da si stara.

Spomeni se od kušina
Luda unuko majke Vice
Što umećeš od krpina
Za nadignut tve guzice.

I zaslijepljen još je tako
Tkogod ... pj..., Pj... Grom ga ubio
Koji bi te ženo i kako
Prigrlio, obljudio.

Tebe ljubiti meni je sila
Prema volji i razlogu
Svijetu kažem da si mila
Al laživo, Hvala Bogu.

Čuj što odredih: Piku meni
Dozvat ima, nit se kara,
Ne ti Cvijetu moj Gomneni
Neg Maruša baš s fumara.

Pri tebi se svaka rabe
Gospodica vele fina
Uputi se stara babe
Cik, aprduj i put komina.

Špotne pjesni i sprdance
I jošter nam ne letite
Kapetana od ordenance
I jošter nam ne slavite.

Ja vas čekam, ja vas želim,
Ja va zovem, čujte, čujte
Veće vam se ne veselim
Cikte i vi, aprdujte.
Svarha

(Dodano kao prolog)

Tko je da može proglasiti
Zlo i dobro bolje od mene
Tko je da može bolje otkriti
Stvari otajne i skrovene.

Pisati nešto u obranu žene bio je hrabar istup i u 18. stoljeću. Talijanski časopis *Caffe*, koji se borio protiv tradicijskog odnosa prema kulturi, objavio je tekst pod nazivom »Difesa delle donne« (Obrana žena) u kojem je naglašena presudna uloga žene u društvu, međutim, njegov autor je ostao anoniman, premda se ovaj napis povezuje s imenom kontroverznog filozofskog pisca Pietra Verri (1728-1797).⁵³ Poznata je u hrvatskoj književnoj povijesti Armolušićeva obrana žene pod naslovom *Slava ženska*, koja potječe iz sredine 17. stoljeća, a upućena protuženskom satiričnom istupu Braćanina Ivana Ivaniševića *Od privare i zle naravi ženske*.⁵⁴ Sličan primjer obrane žene nalazimo u dubrovačkog pjesnika iz 18. stoljeća Marina Zlatarića (1753-1826). Školovao se u rodnom gradu. Najprije dominikanac a potom svjetovni svećenik, ovaj je aristokrat iz razdoblja pada Republike poznat i kao pregovarač s francuskim generalom Molitorom, izabran od Senata da ishodi privolu francuskih vojnih vlasti da prijeđu dubrovačku granicu morem, a ne suhozemno.

Njegovao je kolendu i šaljivu pjesmu. Iako su one dokument vremena u kojemu je Zlatarić s puno spontane duhovitosti i jezičnog realizma oslikao pojedine segmente dubrovačkoga života, sve su ostale u rukopisu. Veći broj ovih pjesama nalazi se u rukopisnoj *Zbirci dubrovačkih pjesnika* Znanstvene knjižnice u Dubrovniku.⁵⁵ Iako je Zlatarić bio omiljeni domaći pisac dubrovačkih gospođa i čest posjetilac njihovih salona, dvojni su motivi ovog Zlatarićeve istupa u obranu ženske časti, a riječ je o žiteljicama Cavtata (kolokvijalno: Cavtajkama). Možemo se upitati je li u njega prevladala viteška želja da obrani čestite žene pomoraca koje je izravno pogađala Ferićeva optužnica, ili je to bila prigoda da nasrne, pun aristokratskog prezira, na latinskog pisca i svećenika Đura Ferića (1739-1820), podrijetlom pučanina, koji je njega i ostale njegove književne drugove i plemiće pretekao u nasto-

⁵³ F. Lussana, »Misoginia e adulazione«: 554.

⁵⁴ J. Armolušić, *Slava ženska i protivni odgovor Jakova Armolušića Šibenčanina Cvitu šestomu*.

⁵⁵ Zlatarićeve pjesme nalaze se u rukopisu br. 918, str. 250-295. Nije tiskan ni Zlatarićev prijevod Gessnerovih *Idila* iz 1793. godine, djelo izuzetno popularno u Dubrovniku njegova doba, poglavito među obrazovanim ženskim svijetom. Dopuna Gundulićeva *Osmana*, poslije Pjerka Sorkočevića, dvama pjevanjima objavljena je prvi put u *Viencu* 1890. i drugi put u izdanju Gundulićevih djela u ediciji Stari pisci hrvatski 1938. godine u Zagrebu. Cijenjen kao pjesnik koji se služio hrvatskim jezikom, Zlatarić je slagao stihove i na latinskom.

janju da s puno senzibilnosti, ljubavi i ne bez stanovite poetičnosti, prikaže različitost i ljepotu dubrovačkoga krajolika i njegovih žitelja, ispreplićući pri tome predaju i stvarnost.⁵⁶ S Ferićem je, osim toga, imao Zlatarić i osobni nepodmireni račun; don Đuro se našalio s don Marinom ispričavši na latinskom jeziku anegdotu o njegovu pentranju po krovovima da bi se uvlačio u postelje dubrovačkih sluškinja, zbog čega je dobio nadimak mačak.⁵⁷ Nesporno je, međutim, da je Zlatarić, obranivši Cavtajke od neumjesnih primjedbi na njihovo ponašanje u odsutnosti muževa pomoraca, istaknuo kako je Ferić ovim istupom zgriješio protiv digniteta dubrovačke države, te da je umjesto proslavljanja njezina dičnog imena, ostavio na njemu trajni rug i sramotu.

Iz travestije Marina Zlatarića Ferićeva latinskog djela *Periegesis orae Rhagusanae*, koju je Zlatarić poput poslanice uputio *Dum Đuru Feriću pisao ružne Periegesi*, po prvi put objavljujem ulomak koji se odnosi na Zlatarićevu reakciju Ferićeva prikaza Cavtata i njegovih žiteljki.

Liber I

De Zaptat, Italice Ragusavecchia ubi olim Illirica Epidaurus

Rekoh neimaš ni prilike
 Slikovati se za pjesnike,
 Ne srami se tvoje lice
 Muze zvati tve Božice.
 Ljubu zaisto djeve čiste
 Sve pjesnike, ne versiste,
 Smio si se ti izusti
 Da ti svetom vodom usti
 Budu okvasit tve halave
 I himbene i neprave.

⁵⁶ Zlatarićeva obrana Cavtaćanki nalazi se u rukopisu pjesme Marina Zlatarića *Dum Gjuru Feriću pisao ružne Periegesi*, rkp. 918 str. 274-295 (ZKD).

⁵⁷ Đuro Ferić, »Epigrammata de nostratibus.« u: *Hrvatski latinisti II.* (Priredio Veljko Gortan). Zagreb: Matica hrvatska - Zora 1970: 647-651.

Ah, da hoće konj krilati
Tebe s Pinda zamižati!
Moćeš usti tad skvasiti
S mižom, s ke ćeš čestit biti!
Bezočna si prem obraza
Zvati muze zgar s Parnasa
Da stupaje svoje upravu
Dubrovačku uz državu.
I da u temu s tobom trudu
Sve razgledat pomno budu.
U pjesnima tvijem za moći
Biti tebi od pomoći.
Malahna je, jest istina
Dubrovačka pokrajina,
I s tega je prem daleko
Od istine što si reko,
Da ti snaga ne pogine
Tega puta rad diljine.
Gdje se čulo kadgod rijeti,
Kojomgod strani od svijeti
Da se stvari s tebe čuju
Da vâs puka vrata bljuju,
Kad iz crkve tad ishodi
Svetkovine tej u zgodi,
Ku Nikoli Svetom čine
Bogoljubne tej skupštine,
Na Captatu, gdje se vidi
Da za vazdan rados slidi;
Zasve reče rad sličnosti
Približa se nu ludosti.
Bezobrazno pak ne hiniš
Neg s Cavtajkam ruge činiš,
U čemu se ti zabavljaš
Da jim prahanje u rug stavljaš?

Ko micaju još rukami
 U njihovijem besjedami
I da je govor smiješan dosti
 Bez ikakve gizdavosti.
Od tebe se ruzi čine
 Tko god vidi tve načine,
Kad habave usti otvoriš,
 I neslano što govoriš.
Bez krasnosti, bez načina
 Blezga, tuga, muturlina.
Čim rukami kadgod mičeš
 Roge rekbi da omičeš.
Od radosti kad se smiješ
 I tve pjesni komu štiješ
To jest zaisto biljeg pravi
 Da si sasvijem lud u glavi.
Nu što od žena reče od prije,
 To govoriš da sad nije
Neg da su već zadosti
 Pune svake izvrsnosti.
Svej su i sada one žene
 Prem dostojne svake cijene,
I nije uzrok da su take
 Što dođoše inostranke.
Tri, četiri među njimi
 Da od njih skladnos svaka primi.
Mogle bi one naučiti
 Skladno žene svud živiti.
Skladnos, mudros, čas i cijena
 Captatskijeh je izgled žena,
Ke su izvrsne sve gospoje
 Ne ko velu pjesni tvoje.
Er neimaju jur potrebe
 Učit skladnos jaoh od Tebe.

Ki ne zno si ni znaš sade
 Koje skladno jes čeljade....
Zgodilo se veće krati
 Prije neg muž se s mora vrati
Da mladići njeki od grada
 Na Captat su došli tada
I hotjeli da poštene
 S nim tancaju s silom žene,
Ke ne htješe pogoditi
 Na te tance dohoditi.
Oni njima za osvetu
 Nastojahu činit štetu,
Prosipajuć glas pogani
 Ki njihovu čas izrani.
Kada čuje vrhu žene
 Muž te glase nepoštene
Užeže se, muči i jedi,
 Er se njemu čas uvrijedi.
U knjigami ženi prijeti
 I promišlja da se osveti,
I čim domu svom dohodi,
 Žena iz kuće ne ishodi,
Dokle obazna muž zadosti
 Istinite pravednosti,
Da je njemu žena mila
 Doba u svako vjerna bila.
Da mladići raspušteni
 Glas prosuše nepošteni,
Svarhu koju za prokletu
 Za učinit moć osvetu.
Ženu svoju ljubiti slijedi
 I radosti njoj ne štedi.
Ali ako po zloj srići
 Povratu se ti mladići

Kudgod idu ružni ostaju
Sramotno ih istjeraju.
Nu kadgod se jošte zgodi
Da kojagod k tancu hodi
Čim pristojno, skladno želi
Da se malo razveseli,
To ne bude drago čuti
Svakom mužu ki se ljuti,
Po Gradu su za to zvani
Ljubomorni Cavtačani.
Zato nemoj ti poštene
Od Cavtata ružit žene
Od skladnosti izgled pravi
Dubrovačkoj svoj državi.
A pak jošte, znaj odveće
Da ne čini cvijet proljeće,
Ko god izgled u istom mjesti
Neima svačiji pokoj smesti;
Zato da su, već ne zovi
Ljubomorni ovi mužovi
Na Captatu koji stoju
I ki ljubu ženu svoju,
Znajuć od nje čas i cijenu
I sved dragu uspomenu.

Profanacija ženske časti, bilo da su posrijedi djevojke i udovice ili udate žene, dovodila je nesretnicu u vrlo nezavidan položaj, štoviše, prijetio joj je sramotni status pri kojem je gubila svaku zaštitu i sigurnost u patrijarhalnoj sredini, često puta ostajući i bez osnovnih sredstava za život, za hranu i odjeću, nakon što su je se odrekli muž, otac i braća. Poglavitito se to događalo u situacijama kad je muž bio pomorac koji je tek svako nekoliko godina navraćao u Grad, a mladu ženu napadali domaći sladostrasnici o kojima govori Zlatarićeva obrana Cavtajki. Zanimljivo je da Zlatarić ne brani čast žena iz Župe dubrovačke, koje je Ferić u svom opisu dubrovačke obale, pišući o

tom kraju, također uvrijedio. O njima autor kaže da su surove poput svojih muževa sklonih piću, koji znaju raspaljivati kavge i mirne uznemirivati Turke. Ističe ipak da su nešto nježnije, sklone igrama i ljubakanju, čemu se često utječu. Njihove surove navike ublažava blizina gradskog života, koji im služi za primjer. Njeguju tijelo, ističe nadalje Ferić govoreći o Župkama, a kite se, prema njegovu mišljenju, više nego što im to dopušta njihov kmet-ski status. To čine samo kad ulaze u Grad. Pri odlasku, čim prijeđu gradska vrata, brzo skidaju sve urese, presvlače se i obuvaju lošiju obuću, te drvenim kolcem podražuju rebra magareta koji sporo ide. Lukavo varaju svoje muževe, naglašava Ferić, misleći pritom na one koje ostaju u Gradu budući vrlo vješte poslužničkim poslovima. Tjelesno zdravlje kojim se ističu čini ih najpozvanijima za dojenje gradske djece.⁵⁸

Žene su očajnički nastojale povratiti ugroženu čast pritužujući se Kaznome sudu u Dubrovniku, no rijetke su bile prigode kad su postizale zadovoljštinu.

Još se rjeđe našao pojedinac s viteškim osjećajem za čast i s građanskom hrabrošću da se upusti u teško dokazivu obranu oblaćene žene, ulazeći na taj način u intimu njezina obiteljskog života. Ponekad su to činili odgovorni svećenici, župnici iz seoskih sredina, spašavajući ne samo ženinu čast, već i moralni integritet njezine obitelji. Sucima Kaznenog suda javio se pismom svećenik Melkior Steffani, župnik iz Postranja u Župi dubrovačkoj obranivši Katu, ženu Luka Sambrailo, po njegovu saznanju dobru i časnu, koju su više puta oklevetala braća Mato i Ilija Kristović, te Ilijina žena Ane, svi poznati kao psovači, pred mužem Lukom, koji je poput razbješnjele životinje nasrnuo na nju nožem. Župnik ja zatražio moralnu satisfakciju oklevetanoj ženi, kao i kaznu za klevetnike.⁵⁹

U vijeku prosvjećenosti prepoznamo prvo očitovanje sukcesivne i zrele emancipacije žene, iako je život žene tijekom, pa i krajem 18. stoljeća u Dubrovniku još uvijek u značajnom raskoraku između revolucionarno novog ponašanja u sferi pojedinačnog i privatnog, koje se očituje u stvaranju prostora slobode u vjerovanju, stavovima i senzibilitetu i onog tradicionalnog, institucionaliziranog, s jedva zamjetljivim ili nikakvim pomacima u stavovi-

⁵⁸ (Đuro Ferić), *Periegesis orae Rhacusanae duobus libris comprehensa*. Racusii: Antonio Martecchini 1803: 33.

⁵⁹ *Lamenta del Criminale*, ser. 50.3, sv. 177 (Državni arhiv u Dubrovniku), pismo uloženo u knjigu.

ma. Dubrovački književnici koji djeluju u razdoblju 18. stoljeća i početka 19. stoljeća gaje tradicionalno mišljenje o poslušnoj i prilagodljivoj kćeri i supružnici, prevrtljivom stvorenju koje se lako može zavesti i udaljiti od fundamentalne zadaće koju je ženska sudbina podrazumijevala. U tom smislu oni ne samo da ne odstupaju od mišljenja konzervativnih pjesnika starijeg razdoblja, štoviše u mnogim primjerima njihov je odnos prema ženama lišen i minimuma poštovanja koje zaslužuje ljudsko biće. Oni se jednostavno ne mire s narušavanjem mitske dogme o superiornosti muškarca i bespomoćnosti žene, zadržavajući mišljenje o biolo skoj, intelektualnoj i kulturnoj pot ijenosti žene pred muškim stvorom. Bez obzira na činjenicu što su gubitak slobode, francuska okupacija, a potom i austrijska vlast, koja je od najvažnijeg središta na istočnoj obali Jadrana stvorila zapuštenu provinciju i obrnula ga prošlosti, u velikoj mjeri usporili daljnje procese kulturnih mijena, pa tako i  enino oslobađanje podložnosti i posluhu na kojima su počivale predodžbe o njima, novi će hrvatski pisci, koji su stvarali u Dubrovniku sredinom 19. stoljeća, primjerice, Mato Vodopić, Antun Kazali i Orsat Pucić, literarno uobličiti nekoliko lirskih ženskih portreta, tanko utno, poetski s puno razumijevanja za njihove životne nedaće i nesporazume s okolinom i tako prekinuti mizoginsku tradiciju ukorijenjenu u stvarala tvu hrvatskih pisaca u Dubrovniku.

MISOGYNY IN THE WORKS OF THE EIGHTEENTH-CENTURY CROAT WRITERS OF DUBROVNIK

SLAVICA STOJAN

Summary

The eighteenth century saw the affirmation of gender equality as a distinctive value of the civilized society of Europe. Education was no longer a privilege of the nobility, and young, accomplished ladies from the well-to-do commoner families of Dubrovnik were not an exception. An active process of change could also be anticipated in the day-to-day lives of common working women, who contributed in their own way to the establishment of a new middle class. By doing so, they audaciously challenged the antiquated yet dominant ideology of gender difference, based on the centuries-long notion of "separate spheres," according to which the role and nature of women were determined by the limits of their households. Literary men, preachers, and others in support of conservative views raised their voice against manifestations of women's consciousness, their accusations often being imbued with bitter misogyny. Women and their emergence into the public scene were held to be the cause of all the adversities that befell the city of Dubrovnik—the loss of freedom, economic stagnation, pestilence, etc.

In the mid-eighteenth century and particularly at the turn of the nineteenth century, Dubrovnik witnessed two antithetical views relating to the issue of women's position in society: one view saw a woman as a rational individual, creating her own secular attitude towards life, while the other, more traditional view envisaged a woman in the role of an obedient, compliant daughter and wife, an unpredictable creature that could easily be seduced and led astray. Although women's legal and family status, engagement in public life, and education were deeply marked by traditional and institutional male domination, in these protests we feel the first expressions of the successive and mature emancipation of women.